

QUADERNS DE L'ARXIU 3

I JORNADES DE RECERCA HISTÒRICA DE LES CORTS

Ponències i comunicacions

Barcelona, 14 i 15 de març de 1997

Arxiu Municipal del Districte de les Corts

ORIGEN I EXTENSIÓ DE L'ADVOCACIÓ DEL REMEI

Josep Moran i Ocerinjauregui

INTRODUCCIÓ

L'origen immediat de l'onomàstica de la parròquia de Santa Maria del Remei és ben conegut: es tracta d'una advocació introduïda a les Corts per un dels primers rectors, el trinitari exclaustrat Pere Pla, procedent del convent dels trinitaris calçats de Barcelona, avui parròquia de Sant Jaume, al carrer de Ferran, on encara hi ha la capella del Remei amb una bonica porta renaixentista; per aquest motiu la creu trinitària, blava i vermella sobre fons blanc, apareix en la imatge i en altres llocs de la nostra parròquia. Però desconeixia d'antuvi l'origen de la relació entre aquesta devoció del Remei i l'orde esmentat; a més, no sempre era palesa aquesta relació, per exemple en el cas del santuari del Remei de Caldes de Montbui, on l'orde de la Santíssima Trinitat o dels trinitaris no hi ha tingut cap casa. A més, l'article que hi dedica la Gran Enciclopèdia Catalana no contribueix a aclarir gaire les coses.

Vaig començar la investigació d'aquestes qüestions i al principi poc m'imaginava que cercant la bibliografia i la documentació, com és habitual en qualsevol treball de recerca, trobaria la feina pràcticament feta. És a dir, que existeix el llibre que explica amb detall i aportant-hi la documentació pertinent pràcticament tota la història d'aquesta advocació i fins i tot la seva extensió a les Corts. Es tracta del llibre dels frares trinitaris Bonifacio Porres Alonso i Nicolás Arieta Orbé titulat *Santa Maria del Remedio* (Ed. Secretariado Trinitario, Córdoba, 1985). Com que es tracta, però, d'un llibre ben poc conegut fins ara a casa nostra, en faré un resum o recensió per a divulgar la informació valuosa que s'hi ofereix, afegint-hi altra informació diversa que he pogut aplegar.

INICI

Segons aquests autors, fins al final del segle XII no apareixen advocacions o títols especials associats a les imatges marianes, però a partir del segle XIII proliferen les advocacions, ja siguin relacionades amb una imatge concreta existent en un lloc, com en el cas de Montserrat o Núria a casa nostra, o amb una idea de caràcter piadós o al·legòric. Una d'aquestes advocacions és la del Remei, que com en el cas de les de la Pietat, la Misericòrdia o la Salut, sovint era associada a ermites i capelles annexes a hospitals i albergs, probablement en relació amb les epidèmies que hi hagué a partir de la gran Pesta Negra de 1348. Podem afegir que aquesta advocació pot haver estat inspirada o afavorida pel següent passatge bíblic del llibre de Tobit (6,7): *"tunc interrogavit Tobias angelum et dixit ei obsecro te Azarias frater ut dicas mihi quod remedium habebunt ista quae de pisce servari iussisti"* ("llavors Tobies va preguntar a l'àngel: Azaries, germà meu, contra quins mals són un remei el cor, el fetge i el fel del peix?"), el qual passatge forma part de l'antífona de l'ofici propi de sant Rafael. De fet, el mot *remedium* és freqüent en els textos litúrgics: així, l'actual Missal Romà conté 26 oracions on apareix aquesta paraula¹; antigament, el Sacramentari Gregorià des del darrer decenni del segle VI presentava una oració especial en la missa de la Purificació on la Verge era anomenada *"Remedium praesens et futurum."*

1 Haig d'agraciar aquesta informació a Dom Alexandre Olivar, de Montserrat.

Per aquests motius l'advocació del Remei es va difondre al final de l'Edat Mitjana i al començament de l'Edat Moderna, a la qual foren dedicats diversos santuaris i eremitoris, com per exemple a Catalunya el Remei de Caldes de Montbui, que hem esmentat, o el Remei d'Alcover.

EL REMEI DE VALÈNCIA

Una d'aquestes ermites dedicades a Santa Maria del Remei era situada extramurs de la ciutat de València, vora el camí del Mar, en el lloc ara anomenat el Pla del Remei. Aquesta ermita i la casa annexa fou donada pel seu propietari, el mercader Ferran d'Aguilar, a l'orde de la Santíssima Trinitat, l'any 1504, perquè hi fundés un convent, el qual va mantenir l'advocació del Remei. Costejà el nou convent Ramon de Montcada, bisbe de Tarassona, de la família dels Montcada, la qual estava molt vinculada amb aquest orde des que dins els seus dominis d'Aitona (Lleida), a Vinganya, fou creat el primer convent trinitari en terres hispàniques l'any 1201 pel mateix fundador de l'orde, sant Joan de Mata.

El convent valencià molt aviat adquirí una gran importància dins de l'orde: el 1541 esdevingué cap de la província d'Aragó (que comprenia Aragó, Balears, Catalunya i València) i col·legi de teologia; a més, les nombroses gràcies pontifícies que aconseguí, féu que tingués una gran projecció social, dins i fora de València.

EL REMEI DE BARCELONA

D'aquest convent valencià prové la devoció a Santa Maria del Remei del convent de la Trinitat de Barcelona, que fou fundat el 1539.² El primer ministre o superior d'aquesta nova casa, fra Pedro de la Saca, procedia del

de València, i hi féu construir el 1540 una capella sota l'advocació del Remei al costat de l'església del nou convent trinitari, que encara existeix, com hem dit abans, encara que el culte hagi passat a una capella interior de l'actual parròquia de Sant Jaume.

Cal dir que amb anterioritat a l'establiment dels frares trinitaris, existí a Barcelona una confraria de caràcter laic dedicada a la Santíssima Trinitat, creada per jueus conversos, sense relació, però, amb el Remei.

LA BATALLA DE LEPANT

El prestigi del convent valencià i de la seva advocació s'incrementà considerablement amb motiu de la batalla de Lepant. Un altre membre de la família Montcada, Miquel de Montcada,³ assistí a aquesta batalla, que tingué lloc el 7 d'octubre de 1571, precisament el mateix dia que el convent del Remei de València celebrava la seva festivitat. Per aquesta coincidència fou associat el triomf militar a la seva intercessió, i Miquel de Montcada demanà i obtingué del papa Pius V més gràcies per al convent valencià del Remei, que contribuïren a l'expansió d'aquesta devoció, la qual fou adoptada per tot l'orde trinitari; així mateix, Joan d'Àustria obtingué del papa Gregori XIII el 1575 indulgència plenària per als qui visitessin aquest convent el 7 d'octubre.

Cal dir que aquesta advocació del Remei no fou l'única que s'associà al triomf de Lepant. Entre d'altres,

2 Per als precedents de l'església (que ocupava una antiga sinagoga) i per a la descripció del convent, veg. C. Barraquer i Roviralta, *Las casas de religiosos en Cataluña*, I. Barcelona, 1906, p. 327-399.

3 Recordem que precisament al terç de Miquel de Montcada era adscrit en aquesta ocasió Miguel de Cervantes, el qual més tard, el 1580, seria rescatat del seu captiveri a Àlger pel frare trinitari Juan Gil.

cal esmentar la invocació a la Mare de Déu del Roser, associada a l'orde dominicà.

Sota ambdues advocacions, del Roser i del Remei, es desenvoluparen moltes confraries de caràcter parroquial. La festivitat del Roser fou fixada precisament el 7 d'octubre o el primer diumenge d'aquest mes i tingué una gran difusió. Recordem que a la parròquia de Sant Vicenç de Sarrià hi hagué una gran confraria en la qual participaren activament els parroquians de les Corts, i de què es conserva encara un magnífic retaule barroc obra d'Agustí Pujol. Precisament a Sarrià celebren encara la festa major més important socialment en ocasió de la festivitat del Roser, sense oblidar el patró principal, sant Vicenç.

CONFRARIES DEL REMEI

Pel que fa a les confraries del Remei, aquestes tenien un precedent en les de la Santíssima Trinitat, que des de l'any de la seva fundació, el 1198, anava fomentant l'orde dels trinitaris. Paral·lelament es crearen algunes confraries sota l'advocació de la Verge del Remei, que es difongueren durant el segle XVI i sobretot a partir del triomf de Lepant; en primer lloc la de València, l'any 1572 o 1573 i seguidament la de Mallorca, el 1574, també fomentades aquestes pels trinitaris.

Ambdues confraries i advocacions s'uniren al començament del segle XVII, i així apareixen en una butlla de Pau V de l'any 1620. Tingueren una gran expansió durant l'edat moderna dins i fora de la relació directa amb l'orde.

DIFUSIÓ

Dins l'orde de la Santíssima Trinitat la devoció a santa Maria del Remei tingué una difusió molt àmplia en

l'Europa catòlica, no solament en les terres hispàniques sinó també en altres països com Itàlia, França i Bèlgica, encara que no tots els llocs de culte hi estiguessin relacionats directament, però aquesta devoció ha estat particularment intensa precisament en l'àmbit català i la seva àrea d'influència com Sardenya. El 1688 els trinitaris calçats adoptaren santa Maria del Remei com a patrona principal; havent-se extingit la branca de l'antiga observança, els trinitaris descalços, que n'han recollit l'herència, han assumit plenament aquesta devoció i el patronatge.

Fora de l'orde de la Santíssima Trinitat el culte al Remei també ha tingut una àmplia difusió per Amèrica, sovint impulsada per mercedaris i franciscans.

DIA DE LA FESTIVITAT

Al principi no hi hagué un dia fix per a la festivitat; al convent de València se celebrava com hem dit el 7 d'octubre. Després de la batalla de Lepant i dins l'àmbit trinitari es tendí a celebrar-la aquest dia, però per coincidència amb les altres advocacions del dia es fixà preferentment el segon diumenge d'octubre a partir del 1642. A Catalunya, on la relació de l'advocació amb l'orde es particularment intensa, generalment se celebra aquest dia, com és el cas de la nostra parròquia de les Corts.

ICONOGRAFIA

En principi, les imatges de la Verge del Remei podien tenir representacions ben diverses, però en els casos que es relacionaren amb l'orde trinitari, passaren a adquirir unes característiques determinades. Es tracta quasi sempre d'imatges dretes o lleugerament recolzades, coronades i amb l'infant Jesús al braç esquerre. Amb la mà dreta sol sostenir un ceptre i del braç pen-

ja una bossa o escapulari, que és un record de la bossa on els trinitaris guardaven els diners per a la redempció de captius. Tant a la bossa o escapulari com al pit de la imatge figura la creu vermella i blava de l'orde, que pot tenir, però, formes diferents; així, en les imatges relacionades amb els antics trinitaris calgats les creus són de vuit puntes amb perfils diversos, mentre que d'altres presenten una simple creu grega, amb els mateixos colors, que és pròpia dels trinitaris descalços.

EL REMEI A LES CORTS

Cal afegir que a les Corts l'advocació del Remei era ben oportuna, puix que és ben documentat, el 1806, al Diari de Barcelona, que justament el segon diumenge d'octubre s'hi celebrava tradicionalment la festa major. No tenim notícia que hi estigués relacionada llavors amb cap celebració religiosa; podria tractar-se, doncs, d'una festivitat de caràcter exclusivament rural, o potser també tenia alguna relació amb la festivitat del Roser. En qualsevol cas, la festivitat del Remei, com hem dit, era ben oportuna a les Corts; no és estrany, doncs, que hi arrelés i que fos assumida plenament aquesta advocació.

Al voltant d'aquesta festivitat s'ha generat un folklore ric, a què es refereix Joan Amades en el seu *Costumari català*.⁴ A més dels goigs nombrosos de cada lloc de devoció, no podem deixar de referir-nos a la famosa "Pregària de la Verge del Remei" del mestre Lluís Millet, amb lletra d'Esteve Suñol, del 1899, que fou un encàrrec de la família Girona de Tàrraga per a la seva capella del Castell del Remei (Penelles, Urgell), que ha esdevingut molt popular més enllà de la Plana d'Urgell i que se sol cantar a la nostra parròquia després de l'ofici de la festa major.

Cal afegir en l'aspecte musical les composicions que va realitzar més recentment Mn. Antoni Malats, bene-

ficiat organista de la nostra parròquia que molts hem conegut, les quals inclouen uns goigs i una missa en català, de caràcter popular molt atractiu que convindria de recuperar per tal d'enriquir musicalment les celebracions litúrgiques actuals de la parròquia.

Com ja hem dit, l'advocació del Remei tingué una adopció ràpida a les Corts, introduïda pel Rd. Pere Pla, que regí la parròquia des del 17 de febrer de 1847 fins al 30 d'octubre de 1851. Segons les dades aportades per Santiago Mach per a l'exposició del mes d'octubre propassat, en el decret episcopal d'erecció de la parròquia del 25 d'agost de 1846 figura el nom de Santa Maria del Remei. L'any següent, el 1847, s'encarregà a mossèn Andreu Casanovas, rector de Sants, uns goigs per a aquesta advocació, que s'havien de cantar en ocasió de la festa major. El 1851 el propietari de Can Vinyals de la Torre (Torre Rodona) féu donació de la imatge de Santa Maria de Remei, obra de l'escultor Pere Pagès, que anava acompanyada de dos sants de l'orde trinitari: sant Joan de Mata i sant Fèlix de Valois. A més, aquest mateix any ja consta l'existència de la confraria del Remei a les Corts. Però, amb tot, aquesta advocació del Remei no devia figurar com a oficial, per tal com el 20 d'abril de 1904 es demana que el títol de Santa Maria del Remei de les Corts substitueixi el de Santa Maria de les Corts, petició que és atorgada el 7 de maig subsegüent.

Cal dir que actualment la nostra parròquia figura a la *Guia de l'Església de l'Arxidiòcesi de Barcelona* (edició de 1996), amb el títol estricte de Santa Maria del Remei, sense cap referència a les Corts. Crec que fóra oportú que recuperés oficialment el nom complet tal com es va aprovar el 1904, és a dir: Santa Maria del Remei de les Corts.

Com a complement d'aquesta exposició divulgativa, oferim unes dades de la Confraria del Remei de les Corts, anomenada conferència en aquest segle junt amb d'altres que hi existien, dins l'àmbit de les Conferències de Sant Vicenç de Paül, dades aquestes que han estat compilades per Pere Poll.

4 Vol. V, tardor, Barcelona, 1956, p. 535 i segs.

**PARRÒQUIA DE SANTA MARIA DEL REMEI
DE LES CORTS. CONFRARIA DEL REMEI**
(Pere Poll)

1919

Comencen a funcionar les Conferències de Sant Vicenç de Paül.

1925

6-1. A les 10 h, ofici solemne a la Mare de Déu del Remei en acció de gràcies per haver tornat sans i estalvis els fills de les Corts que lluitaven a l'Àfrica.

29-3. Conferències de Sant Vicenç de Paül: en la missa de 8 compleixen amb el precepte pasqual les famílies que socorren les Conferències de la Mare de Déu del Remei, del Sant Crist de l'Estela i de la Mare de Déu de Loreto; les acompanyen en aquest acte solemne les senyores i els senyors que les visiten.

11-10. Amb motiu de la festa major s'estrena el vestit de la Mare de Déu. S'hi han recaptat 893 ptes.

Durant l'any 1925 la Conferència de la Mare de Déu del Remei ha repartit 4.084 bons de pa, 1.032 d'arròs, 1.088 de llet i 227 peces de roba per un valor total de 6.089 ptes.

Durant l'any 1926 la Conferència de la Mare de Déu del Remei ha repartit 3.086 bons de pa, 887 de llet,

1.541 d'arròs i 342 peces de roba per un valor total de 5.469 ptes.

Durant l'any 1929 la Conferència de la Mare de Déu del Remei ha repartit bons de pa, arròs, llet i diners per valor de 4.732 ptes., més 429 peces de roba i 11 per a nadons per valor de 1.437 ptes.

Durant l'any 1930 la Conferència de la Mare de Déu del Remei ha repartit bons de pa, arròs i llet per valor de 4.234 ptes. més 990 peces de roba i 10 per a nadons.

1949

9-10. Festa Major. A la tarda, rosari i després processó de torxes, amb el recorregut següent: carrers del Remei, Galileu, Taquígraf Garriga, Mas Pujó, Anglesola i plaça de la Concòrdia; s'hi cantaran les cobles de l'Ave Maria i el rosari i, en arribar al temple, els goigs. La imatge de la Mare de Déu, vestida i cedida per un feligrès, es demana que sigui portada pels joves en edat militar.

1950

Va prenent forma i solemnitat la Salutació Sabatina a la Mare de Déu del Remei, que tots els dissabtes li dedica un grup de joves, cada cop més nombrós.

8-10. Festa Major. La Confraria del Remei, recentment reconstituïda, admetrà tots els qui vulguin inscriure-s'hi.